

HRADNÝ KAPITÁN, KASTELÁNI, DRÁBI A ICH PODIEL NA OBRANE ORAVSKÉHO HRADU V 17. – 18. STOROČÍ¹

KATARÍNA ČERVEŇOVÁ

ČERVEŇOVÁ, K.: Captain of Orava castle, castle caretaker, cohorts and their contribution to the defence of Orava castle in the 17th – 18th centuries. *Vojenská história*, 1, 16, 2012, pp 28-36, Bratislava.

The paper is focused on the activities of the captain of Orava castle, the castle caretaker and cohorts in the course of the 17th and 18th centuries. The aim of this paper is to shed more light on the functions of the landlord's administrative system, with emphasis on the specific responsibilities directly associated with the provision of Orava Castle's defences. Instructions issued to clerks by the owners of the Orava fiefdom are used as the main source of this paper. Apart from this information, the paper affords an insight into Orava Castle's military equipment in the course of the 17th century.

Military history. Slovakia in the period of Hungary /in the territory of Slovakia/. Orava Castle. Captain of Orava castle. Caretaker. Cohorts. 17th and 18th centuries.

Oravský hrad patrí k dominantám architektúry na Orave. Jeho najvyššia časť sa nachádza na 112 metrov vysokom brale nad hladinou rieky Orava. Už samotné umiestnenie hradu na takom nedostupnom mieste mu zaisťovalo v prípade potreby istý stupeň ochrany. Spoliehať sa pri obrane hradu len na jeho polohu však nestačilo. Obzvlášť to platilo v takých nepokojných časoch, akými boli 17. storočie a počiatky 18. storočia, zmietané stavovskými povstaniami. Ich dejiskom sa neraz stal aj Oravský hrad. Preto bolo samozrejmé, že sa pozornosť majiteľov hradu sústreďovala aj na zabezpečenie jeho každodennej obrany. Touto úlohou boli podľa inštrukcií majiteľov hradu poverovaní osobitní úradníci či služobníci, a to hradný kapitán, kasteláni a drábi. V doterajších prácach pojednávajúcich o Oravskom hrade sa týmto pozíciám v zemepanskej správe nevenovala osobitná pozornosť.² Informácie o úlohách, ktorými boli hradný kapitán, kasteláni či drábi poverovaní,

¹ Archívny výskum k tejto štúdii bol podporený Grantom Univerzity Komenského 2011 „*Archontológia zemepanských úradníkov Oravského komposesorátu v 17. storočí*“ (UK/35/2011).

² V druhej polovici 19. storočia vydal monografiu o Oravskom hrade Mikuláš Kubínyi (KUBINYI, Miklós. *Árva vára*. Pešť : Athenaum, 1872. 178 s.). Jeho práca sa vlastne stala prvým monografickým dielom tohto charakteru venovaným dejinám Oravského hradu. O niečo vyššie polstoročie po vydaní tejto publikácie napísal knihu o dejinách hradu a panstva Andrej Kavuljak (KAVULJAK, Andrej. *Hrad Orava*. Turčiansky Sv. Martin : Knih tlačiarisky účastinný spolok, 1927. 258 s.).

o tom, ako vyzeral ich bežný pracovný deň, ale aj o tom, ako bol hrad vyzbrojený, sa možno dozvedieť zo zachovaných archívnych prameňov.³

Najvyšším úradníkom, ktorý sídlil na Oravskom hrade a ktorý sa významnou mierou podieľal na jeho obrane, bol hradný kapitán (*capitaneus arcis Arva*).⁴ Bez jeho vedomia nesmel nikto hrad opustiť, ale ani nikto nepovolaný sa bez jeho súhlasu nemohol na hrad dostať. Platilo to aj pre kastelánov, puškárov a drábov. Ak sa chceli z hradu vzdialiť, museli mať súhlas od kapitána. V čase neprítomnosti kapitána na hrade táto povinnosť prechádzala na kastelánov. Tí boli na Oravskom hrade dvaja – kastelán (*castellanus*) a podkastelán (*vicecastellanus*).⁵

Kapitánovi Oravského hradu boli zverené aj kľúče od všetkých brán hradu. Hrad mal pôvodne dve brány. Juraj Turzo (Thurzo) však nechal na konci 16. storočia opevniť kus

Ďalšie práce, ktoré sa komplexnejšie zaoberajú dejinami hradu a ktoré čiastočne prinášajú aj informácie o dejinách samotného panstva, vyšli v druhej polovici 20. storočia. Ide o práce Dobroslavy Menclovej a Jolany Kavuljakovej (KAVULJAKOVÁ, Jolana – MENCLOVÁ, Dobroslava. *Oravský zámok*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1963. 164 s.), Evy Križanovej (KRÍŽANOVÁ, Eva. *Oravský hrad a okolie*. Bratislava, 1963. 48 s.), Pavla Čaploviča (ČAPLOVIČ, Pavol. *Oravský zámok*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1967. 112 s.) a Petra Hubu (HUBA, Peter. *Oravský hrad*. Martin : Osveta, 1986. 136 s.). Dodnes neprekonanou publikáciou, ktorá má čo povedať aj k dejinám Oravského hradu a panstva, je *Historický miestopis Oravy* od už spomínaného autora Andreja Kavuljaka (KAVULJAK, Andrej. *Historický miestopis Oravy*. Bratislava : SAV, 1955. 308 s.). Najnovšia monografia pojednávajúca o Oravskom hrade vyšla v roku 2009 (JAGNEŠÁKOVÁ, Mária (ed.). *Oravský hrad*. Martin : Neografia, 2009. 160 s.). Adekvátne miesto sa dejinám hradu a panstva dostáva aj v rôznych štúdiách a príspevkoch, najmä na stránkach *Zborníka Oravského múzea*.

³ Zvlášť bohaté na informácie sú v tomto smere inštrukcie pre zemepanských úradníkov. Ide o smernice, ktorými sa usmerňoval postup úradníkov pôsobiacich v zemepanskej správe. Zaužívanou praxou v správe Oravského panstva (neskôr po roku 1626 Oravského komposesorátu) bolo, že po vymenovaní nového úradníka do pozície mu bola vydaná inštrukcia, ktorá v niekoľkých bodoch opisovala jeho povinnosti. Zaujímavou skupinou prameňov sú aj tzv. služobné prisahy úradníkov či služobníkov panstva. Predtým, ako sa úradník ujal svojej funkcie, musel zložiť prisahu, v ktorej sa zaväzoval k vernej službe panstvu. Tieto prisahy sa zachovali prevažne z konca 17. storočia a následne z 18. storočia. Sú písané v slovenčine, maďarčine a latinčine. Pri koncipovaní tohto príspevku sme čerpali hlavne zo spomínaných inštrukcií pre zemepanských úradníkov zo 17. a 18. storočia.

⁴ Funkcia hradného kapitána nebola v období novoveku zastúpená na každom hrade. Napr. na hrade Lietava, ktorý tiež patril k majetkom Turzovcov (Thurzo) a po roku 1626 bola ¼ Lietavského panstva spojená s Oravským panstvom do Oravského komposesorátu, funkcia hradného kapitána absentovala. Naopak, na Oravskom hrade mala táto pozícia v zemepanskej správe panstva svoju dlhoročnú tradíciu. Podobne tomu bolo aj na iných hradoch. František Sedlák napr. vo svojej štúdií uvádza, že už v roku 1550 bola popri funkcii kastelána hradu prítomná na Trenčianskom, Levickom či Muránskom hrade aj funkcia hradného kapitána. SEDLÁK, František. Náčrt vývinu správy feudálnych panstiev na Slovensku od polovice 16. do polovice 19. storočia. In *Historické štúdie*, 1965, roč. 10, s. 54.

⁵ Kastelán a podkastelán sa na Oravskom hrade zvykli často nazývať aj ako prvý kastelán a druhý kastelán. Pritom platilo pravidlo, že pod spojením prvý kastelán sa myslel kastelán a spojenie druhý kastelán prislúchalo podkastelánovi. Kastelána a podkastelána odlišoval aj vekový rozdiel. Staršiemu z nich pripadla funkcia kastelána, mladšiemu podkastelána. Keď došlo k personálnej zmene v pozícii kastelána (keď sa dovtedajší kastelán vzdal svojej funkcie, prípadne musel odstúpiť alebo zomrel), nastúpil na jeho pozíciu podkastelán. Uvoľnená pozícia podkastelána sa potom nanovo obsadila. Funkcia podkastelána na Oravskom hrade pretrvala len do poslednej tretiny 17. storočia, keď táto funkcia zanikla a ostala len pozícia kastelána Oravského hradu.

cesty pred vtedajšou vstupnou bránou (dnes druhá hradná brána) a vybudoval ďalšiu bránu (dnes prvá hradná brána). Odvtedy táto brána slúžila ako vstupná brána a spolu s padacím mostom a priekopou chránila vstup na hrad.⁶ Hoci boli kľúče od hradných brán zverené kapitánovi, povinnosť otvárania a zatvárania brán hradu spadala do kompetencie kastelánov. Skôr, ako chceli otvoriť alebo zatvoriť bránu, museli o tom najprv upovedomiť kapitána hradu. Vždy podvečer, skôr ako kastelán a podkastelán zasadli k večeri, mali povinnosť brány hradu zatvoriť, zamknúť a následne odovzdať kľúče kapitánovi. Mali tak urobiť ešte pred západom slnka. Podobný postup prebiehal aj napoludnie. Skôr ako sa išli naobedovať, mali povinnosť zamknúť prvú bránu a kľúč zasa vrátiť kapitánovi. Keď sa kastelán a podkastelán naobedovali, vrátili sa ku kapitánovi, aby si od neho následne mohli prevziať kľúč. V čase obeda tak hlavný vstup do hradu – zamknutú prvú bránu – strážili drábi. Ak nastala situácia, že v čase obeda priniesol na hrad nejaký posol list, drábi list pomocou šnúry, ktorá bola pripevnená na prvej bráne, vtiahli dnu a potom odovzdali druhej stráži na druhej bráne, ktorá ho následne postúpila kapitánovi hradu.⁷

Ďalší drábi vo dne a v noci držali stráž (vartu) na hradnej bašte. Kvôli zabezpečeniu ešte lepšej obrany hradu Alžbeta Coborová (Czobor) a jej syn Imrich Turzo v inštrukcii z roku 1621 nariadili, aby kasteláni dali uliatať menší zvon, ktorý mal byť umiestnený práve na bašte. Drábi tak prostredníctvom neho mali signalizovať, kto sa blíži k hradu. Ak sa k hradu blížil niekto pešo, dráb udrel na zvon jedenkrát. Ak išiel jazdec na koni, tak udrel dvakrát, a v prípade, že sa približoval voz, tak trikrát. Platilo, že ak sa napr. blížili dvaja jazdci na koňoch, tak zazneli dva údery na zvon dvakrát za sebou, ak sa blížili traja, tak to boli tri údery po dvakrát za sebou atď.⁸ Rovnaký systém hlásenia prostredníctvom udierania na zvon bol zavedený aj na hrade Lietava a na Bytčianskom zámku, ktoré rovnako ako Oravský hrad v tom čase patrili Turzovcom. Brány Oravského hradu museli ostať počas noci zatvorené. Kapitán ich mohol otvoriť len v dvoch prípadoch, a síce ak by niekto z členov rodiny Turzovcov v noci prišiel na hrad alebo ak by vznikol v hrade, poprípade pod hradom, požiar. V takýchto prípadoch ale platilo, že pri otváraní brán museli byť okrem kapitána prítomní aj obidvaja kasteláni.

Zabezpečiť dokonalú obranyschopnosť hradu si vyžadovalo v niektorých obdobiach aj zavedenie osobitných opatrení. Tak napr. počas povstania Gabriela Betlena platili na Oravskom hrade sprísnené bezpečnostné pravidlá. Vstup do hradu bol v tom čase podmienený kapitánovým súhlasom. Potrebný súhlas na vstup potreboval rovnako zeman, ako aj poddaný. Tým sa malo zabezpečiť, aby sa nikto nepovolaný nemohol svojvoľne pohybovať po hrade. Taktiež bol zakázaný vstup do hradu poddaným z Poľska. Tento zákaz bol zo strany majiteľov Oravského panstva vydaný už v roku 1617.⁹

Kapitán býval priamo na Oravskom hrade. Keď bol ustanovený do funkcie, presťahoval sa na hrad. Pokiaľ mu to okolnosti dovoľovali, na hrade mal byť prítomný neustále. Výnim-

⁶ KAVULJAKOVÁ, Jolana – MENCLOVÁ, Dobroslava. *Oravský zámok*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1963, s. 88. O priebehu stavebnej činnosti na Oravskom hrade počas pôsobenia Turzovcov pozri aj štúdiu: ČERNĀN, Igor. Oravský hrad v období Turzovcov a ich hrobka. In *Zborník Oravského múzea*, 1995, roč. 12, s. 24-32.

⁷ MV SR – Štátny archív v Bytči (ďalej ŠA BY), fond Oravský komposesorát 1526 – 1864 (ďalej f. OK), inventárne číslo (ďalej inv. č.) 153, fascikel (ďalej fasc.) 70, číslo (ďalej č.) 1.

⁸ Tamže, č. 1.

⁹ Tento zákaz sa spomína už v inštrukcii z apríla 1617 vydanéj pre kastelánov hradu. ŠA BY, f. OK, inv. č. 153, fasc. 70, no. 1, s. 7.

ku tvorili len prípady, keď musel vybaviť neodkladné záležitosti. Ako každý úradník či služobník zemepanskej správy Oravského panstva (po roku 1626 Oravského komposesorátu) aj kapitán hradu dostával za vykonanú službu určitú sumu peňazí a naturálie. Podľa dispozície z roku 1619 prináležalo kapitánovi hradu za jeho službu ročne 80 zlatých (zl.). Okrem toho dostával 4 lukná pšenice, ďalej 3 lukná pšenice, ktoré boli určené pre jeho paholka, a 12 lukien ovsu. Rovnako dostával aj potraviny: 50 funtov bryndze, 1 korec krúp, 1 korec hrachu, 2 okovy kapusty, 6 kusov stredného masla a soľ v hodnote jedného zlatého. Ďalej poberal za svoju službu aj stanovené množstvo piva a vína. Konkrétne išlo o 12 okov piva a 2 okovy vína. Okrem obilnín a potravín dostával aj 4 ovce a 1 vykŕmené prasa. Suma 80 zl. mu bola vyplácaná v štvrtročných termínoch (na tzv. „*kántor*“ svätójurský, svätójanský, svätomichalský a vianočný).¹⁰

Kapitán hradu mal na starosti aj obstarávanie zbraní, ktoré boli nevyhnutné na zabezpečenie obrany hradu. Robil tak aspoň dvakrát do mesiaca. Oravský hrad bol preto už na začiatku 17. storočia pomerne dobre vyzbrojený. Vyplýva to aj z inventára zbraní, ktorý na príkaz majiteľa hradu Juraja Turzu v auguste roku 1607 vyhotovili hradný kapitán Štefan Guzič a puškár Štefan Kochmanovič. Z väčších strelných zbraní sa tu nachádzali 3 veľké delá na kamenné gule, 9 kusov šmihovnic a 1 mažiar. Ručné palné zbrane boli zastúpené v podobe hákovnic (103 kusov) a ručnic (9 kusov). Veľkých kamenných gulí bolo na hrade v počte 90 kusov, guľ do diel a šmihovnic bolo 1 180 kusov. Z Bytče na Oravu bolo pred rokom 1607 privezených ďalších 300 kusov gulí. Gulí, ktoré sa používali do hákovnic, napočítali kapitán s puškárom 5 940 kusov. Zoznam kompletizuje pušný prach, ktorý bol na hrade uskladnený v 45 veľkých nádobách.¹¹

Výrobu pušného prachu mali na starosti puškári. Sanitru, ktorá bola neodmysliteľnou súčasťou vyrábaného pušného prachu, dovážali na Oravský hrad z Košíc.¹² V prvých desaťročiach 17. storočia pracoval na Oravskom hrade iba jeden puškár. Jeho povinnosťou bola okrem vyrábania pušného prachu aj starostlivosť o zbrane. Delá, ako aj ručné palné zbrane, puškár pravidelne čistil a kontroloval ich stav. Za prácu dostával puškár štvrtročne 7 zl.¹³ Taktiež on a jeho manželka dostávali každodenne z hradnej kuchyne jedlo a k tomu ešte pravidelné dávky bieleho chleba a piva.¹⁴ Na jeseň roku 1605 sa puškár Oravského hradu vybral na trojtýždňovú cestu do Viedne. Pred odchodom sa zaviazal, že po návrate so sebou privedie pomocníka, mládenca, ktorý bude ovládať remeslo puškárov. Zároveň sľúbil, že mládenec bude hovoriť po slovensky, latinsky i nemecky.¹⁵ Daný sľub puškár aj splnil. V roku 1607 sa spomínajú na Oravskom hrade už dvaja puškári. Práca puškárov so sebou prinášala aj nemalé riziká. Svedčí o tom aj prípad z roku 1607. V tomto roku dňa 16. novembra pracovali hradní puškári v krčme pod hradom. V miestnosti, ktorá sa nachádzala nad pivnicou, sa im pri práci vznietil pušný prach, následkom čoho v miestnosti nastal vý-

¹⁰ V rovnakých termínoch dostávali od panstva peniaze aj ostatní úradníci a služobníci. Výnimku tvorili drábi, ktorým boli peniaze vyplácané každý mesiac. ŠA BY, f. OK, inv. č. 153, fasc. 70, no. 1. ŠA BY, f. OK, inv. č. 389, fasc. 226a.

¹¹ ŠA BY, f. Oravský komposesorát: Thurzovská korešpondencia 1541 – 1626 (ďalej f. OK: TK), inv. č. 197, II-G/14, šk. 5. List z 19. augusta 1607.

¹² ŠA BY, f. OK: TK, inv. č. 423, II-O/4, šk. 12.

¹³ Magyar Országos Levéltár Budapest (ďalej MOL), f. Az Eszterházy család Hercegi ágának levéltára, Repositorium 29, fasc. L, č. 189.

¹⁴ ŠA BY, f. OK: TK, inv. č. 197, II-G/14, šk. 5. List z 5. septembra 1605.

¹⁵ ŠA BY, f. OK: TK, inv. č. 197, II-G/14, šk. 5. List zo 17. októbra 1605.

buch, ktorý všetko navôkol rozmetal. Obidvaja puškári a rovnako aj vtedajší kastelán hradu Štefan Horvát, ktorý im pomáhal, utrpeli vážne zranenia. Starší z puškárov mal rozsiahle popáleniny kože, mladšiemu puškárovi zasa potrhalo prsty. Kastelán mal popáleniny na tvári, rukách i nohách.¹⁶

O vyše 30 rokov po tejto udalosti sa z prameňov možno dozvedieť, že Oravský hrad už nemal svojich vlastných puškárov. V októbri roku 1643 prišli totiž z nariadenia vtedajšieho riaditeľa Oravského komposesorátu grófa Gašpara Ilešháziho (Illésházy) na hrad dvaja puškári skontrolovať zbrane. O ich identite veľa nevieme. V prameňoch sa zachovali len ich krstné mená – išlo o puškárov Juraja a Kristiána. Pri tejto príležitosti revízie a opravy zbraní hradu vtedajší kastelán hradu Andrej Čepkovič a podkastelán Ján Guzič vyhotovili aj inventár zbraní. Väčších strelných zbraní (diel atď.) bolo na hrade 18 kusov. Hákovníc bolo na hrade spolu 169 kusov (21 veľkých dlhých hákovníc, 85 stredných a 63 menších hákovníc). Na druhej hradnej bráne bolo umiestnených 9 krátkych strelných zbraní – tzv. polhákov.¹⁷ Časť týchto zbraní bola na Oravský hrad privezená v roku 1641 z hradu Lietava.¹⁸

V rámci kategorizácie úradníkov a služobníkov feudálnych panstiev plnili kasteláni a im podriadení hradní drábi „policajnú“ funkciu – dohliadali na dodržiavanie poriadku na hrade.¹⁹ Z tej príčiny bolo potrebné, aby sa kastelán ako aj podkastelán zdržiavali na hrade neustále. Ak potreboval niektorý z nich odísť na určitú dobu domov, mohol tak urobiť len so súhlasom kapitána. Malo sa tak predísť situácii, že by hrad opustili v rovnakú dobu kastelán aj podkastelán. Minimálne jeden z nich musel na hrade byť vždy prítomný. Každodennou náplňou práce kastelánov Oravského hradu bolo stráženie hradných brán. Jednak mali zabezpečiť, aby pri bránach držali nepretržitú stráž hradní drábi a rovnako aj samotní kasteláni museli sedieť pri bránach a dávať pozor. Dráb, ktorý držal stráž, sa nesmel zo svojho určeného stanovišťa za žiadnych okolností vzdialiť. Vzdialenie sa zo stráže sa prísne sankcionovalo. Ak sa dráb niečoho takého dopustil, bol mu „vyplatený“ trest v podobe troch lopatiek.²⁰ Nepotrestanými nezostali ani ďalšie zanedbania povinností, akými boli opustenie varty v nočných hodinách alebo spánok počas stráženia. V takýchto prípadoch však drába čakal najvyšší možný trest – zaplatil vlastným životom.²¹

Prijímanie hradných drábov do služby patrilo do náplne práce kastelánov. Dráboom sa mohol stať len dospelý muž, ktorý sa aspoň ako-tak vyznal v strelbe. Rovnako musel viesť bezúhonný život. Nesmel to byť opilec, a rovnako ani hranie kariet a iných hazardných hier u drábov neprichádzalo do úvahy. Drábi boli prijímaní do služby na jeden rok.²² Napr.

¹⁶ ŠA BY, f. OK: TK, inv. č. 197, II-G/14, šk. 5. List zo 16. novembra 1607.

¹⁷ ŠA BY, f. Illésházy – Trenčín, Korešpondencia I. 1570 – 1689 (ďalej f. I – TN, Kor. I), inv. č. 119, šk. 3.

¹⁸ ŠA BY, f. OK, inv. č. 163, fasc. 58.

¹⁹ KÁLLAY, István. *A Magyarországi nagybirtok kormányzata 1711 – 1848*. Budapešť : Akadémiai kiadó, 1980, s. 124.

²⁰ Lopatka, resp. lopata, bola palica, ktorá slúžila na trestanie. Ak sa dráb dopustil niečoho podobného aj druhýkrát, nevyhol sa trestu tromi údermi kyjakom.

²¹ ŠA BY, f. OK, inv. č. 153, fasc. 70, no. 1.

²² Po prijatí do služby hradný dráb skladal nasledujúcu prísahu: „*Ga N. N. prisaham Bohu Oci, Bohu Sinu, Bohu Duchu Swatemu, gedneg a nerozdelneg Trogici Svateg, preblahoslaweneg pani Marii a wsseckim Božim Swatim! Že ga giž menuvani biwše za hajduka panskeho, nadewšetko Slawnemu panstvu, wernost dosečuwat budem, wsecke rozkazi a ustanoweni slawneg wrchnosti, pilne a ochotne wykonawat budem, co kolvek mne zwerene, a do opaternosti oddate bude, s tim verne a sprawedlive*

v roku 1627 pôsobil v službe na Oravskom hrade spolu 26 drábov.²³ Plat im bol vyplácaný každý mesiac. Rozhodovania o prijímaní nových drábov do služby museli byť osobne účastní obidvaja kasteláni. Prijatie konkrétneho kandidáta museli obaja schváliť a následne o tom upovedomili kapitána Oravského hradu. Rovnaký postup nastal aj v prípade, keď mal byť niektorý dráb zo služby prepustený – museli sa na tom zhodnúť obidvaja kasteláni.²⁴

Kastelánom bola zverená aj starostlivosť o duchovnú stránku svojich podriadených. Podľa nariadenia z roku 1621 sa minimálne dvakrát do roka museli drábi zúčastniť bohoslužieb na hrade a prísť k Pánovmu stolu, na čo kasteláni osobne dohliadali. V 18. storočí začali platiť pre drábov nové pravidlá. V nedele a sviatočné dni sa mal každý dráb, ktorý práve nemal službu, obliecť do svojho čistého mundúru a dostaviť sa na Oravský hrad. Ešte pred zvonením sa mali drábi postaviť k hradnej bráne, aby si kastelán mohol skontrolovať, či sú všetci dobre vyzbrojení a oblečení vo svojich mundúroch.²⁵ Po tejto prehliadke všetci drábi (okrem tých, ktorí držali vartu na bránach) spoločne odišli na bohoslužby. Po bohoslužbách sa každý dráb informoval u kastelána, akú konkrétnu úlohu bude vykonávať nastávajúci týždeň. Kastelán presne stanovil, ktorí z drábov budú držať stráž na hrade, ktorí budú dohliadať na panské budovy, či ktorí budú asistovať pri exekúcii atď.²⁶

Na Oravskom hrade drábi držali stráž na štyroch miestach. Prvá stráž strážila v hornej časti hradu, druhá v strednom hrade, tretia bola dislokovaná na druhej bráne a štvrtá mala na starosti stráženie prvej brány hradu.²⁷ Takáto stráž sa vždy skladala z dvoch drábov. V noci bývala stráž na prvej bráne posilnená ešte o ďalších dvoch drábov.

Medzi najnáročnejšie patrila služba na prvej, vstupnej bráne hradu. Dráb, ktorý tu bol ustanovený na vartu, musel podľa nariadenia zvlášť dbať o to, aby bol oblečený v čistom mundúre a učesaný. V ruke držal pušku a dával pozor na všetkých ľuďoch, ktorí vychádzali a vchádzali do hradu. Pokiaľ zistil, že do hradu chce vojsť niekto neznámy, koho nepoznal, mal povinnosť ho zastaviť a nepustiť ho do hradu. Vpustiť ho mohol až vtedy, keď mu „neznámy“ vyjavił príčinu, ktorá ho privedla na hrad. Takisto musel tento dráb dávať veľký pozor aj na to, aby všetci tí, ktorí v priebehu dňa prišli na hrad, do večera hrad aj opustili. Ak dráb spozoroval, že niekto nepovoláný zostal na hrade, okamžite o tom prostredníctvom ďalšieho drába informoval kastelána Oravského hradu. Následne sa mal takýto človek vyhľadať a vyviešť z hradu. Mohlo sa totiž stať, že takto by nejaký neznámy človek mohol v noci z hradu niečo ukradnúť a nadržanom sa z hradu nepozorovane vytrátiť.²⁸

nakladat chcem, nasledowne, gakikolvek material panski, budto dreweni aneb kameni budto ale zelezni aneb ini mne zručeni bude, z takehoto dokonali počet wydam pri incassatii cinsou a podlužnosti panskie verne a statočne pokračuwat, na penize panske pilni pozor a straž dodawat budem. Na pozor ku robotnikom ustanoweni, aby każda praca ku osohu a s umenšeniu kelčikov wykonawana bola, pilne pečuwat, a robotu tuto, gedine na potrebu pansku wynakladat budem a stakoweg počet wydam. Na tom wšecko to, čokolvek mne uložene bude a uz mogeg powinosti gest, pilne, ochotne a werne wždicki wykonawat. Rozkazom Sl. Wrchnosti a mogich predstawenich, wsecku uctu a poslušnost doswečowat budem! Tak mi Pán Boh pomahag, preblahoslawena Pana Maria i wsseci Boži Swati!“ ŠA BY, f. OK, inv. č. 386, fasc. 191.

²³ MOL, f. Az Eszterházy család Hercegi ágának levéltára, Repositoryum 29, fasc. L, č. 189.

²⁴ ŠA BY, f. OK, inv. č. 153, fasc. 70, no. 1.

²⁵ Veľký dôraz sa kládol aj na to, aby drábi mali oblečený vždy čistý mundúr.

²⁶ ŠA BY, f. OK, inv. č. 386, fasc. 191, č. 89.

²⁷ ŠA BY, f. OK: TK, inv. č. 197, II-G/14, šk. 5. List zo 7. marca 1606.

²⁸ ŠA BY, f. OK, inv. č. 386, fasc. 191.

Hradní drábi okrem držania stráže na hrade vykonávali aj iné úlohy. Drábi mali napr. na starosti aj stráženie väzňov v hradnom väzení. To sa nachádzalo v prízemí tretej hradnej brány.²⁹ Väzňov musel dráb strážiť a kontrolovať vo dne v noci, jednak, aby nerobili vo väzení neporiadky, ale tiež preto, aby skrz drábovu nepozornosť nemohol nejaký väzeň utiecť. Ak by sa predsa len nejakému odsúdencovi podarilo utiecť, drába za to neminul trest. Ten mal podobu 24 palíc a okamžitého prepustenia zo služby. V roku 1644 z väzenia hradu vinou nepozornosti dvoch drábov ušiel väzeň. Drábi boli potrestaní telesným trestom a prepustením zo služby a nakoniec aj peňažnou pokutou vo výške 40 zl. Nakoľko drábi nemali z čoho pokutu zaplatiť, keďže okrem peňazí, ktoré dostávali za svoju službu, nemali žiaden iný príjem, pokuta im bola zmiernená zo 40 na 10 zl.³⁰

K úlohám drábov rovnako patrilo aj stráženie panskej pokladnice, resp. miestnosti, kde bola uložená. Za žiadnych okolností nesmel dráb k pokladnici pustiť nikoho nepovolného. Vstup k pokladnici bol umožnený len určitým úradníkom.³¹ Drábi však v rámci svojej služby nepôsobili iba na hrade. Dráb bol často vysielaný ako posol, aby doručil listy úradníkov Oravského hradu konkrétnym adresátom. V takom prípade sa dráb na cestu vyzbrojoval aj šablou, zvlášť, keď musel doručiť list mimo územia Oravskej stolice.³² Cestou sa dráb nemal nikde zbytočne zastavovať, list nesmel oddať do rúk nepovolných osôb, inak by ho čakal telesný trest. Drábi takisto sprevádzali na cestách aj niektorých úradníkov Oravského panstva. V takom prípade musel dráb počas cesty zachovávať poslušnosť a vernosť nadriadenému úradníkovi. Ak by neuposlúchol, rovnako ho čakal telesný trest a prepustenie zo služby.

V zachovaných archívnych prameňoch možno v ojedinelých prípadoch natrafiť aj na mená konkrétnych mužov, ktorí pôsobili ako hradní drábi. Tak napr. v roku 1637 sa ako dráb na Oravskom hrade spomína istý Kubo Kuchárik,³³ v roku 1675 zasa istí Michal Kocúr a Matej Matejčák,³⁴ v roku 1693 bol jedným z drábov Tomáš Šemnic.³⁵ Ako to už bolo vyššie spomenuté, drábi boli subordinovaní kastelánovi hradu. Preto bola zo strany majiteľov hradu kastelánovi daná právomoc, že v prípade, ak si nejaký dráb neplnil svoje povinnosti, mal kastelán plné právo dať takéhoto drába do väzenia. Následne mal o tom povinnosť upovedomiť panstvo.

Práve hradné väzenie mal pod svojou kuratelou kastelán Oravského hradu. Vyplýva to z nariadení pre kastelána Oravského hradu, ktoré pochádzajú z 18. storočia. Každého väzňa, ktorého priviedli na hrad, musel kastelán zaevidovať do svojho osobitného protokolu. Tu zapisoval presný dátum, kedy bol väzeň dopravený na hrad, ako aj jeho základné biografické údaje – meno, priezvisko, bydlisko – a takisto nesmel chýbať ani presné uvedenie činu, ktorého sa väzeň dopustil. Kastelán strážil aj kľúče od pút, ktorými boli väzni spútaní. Počas svojho väznenia sa museli väzni podieľať aj na prácach pre Oravské panstvo. Organizáciu týchto prác zabezpečoval kastelán. Ráno, keď sa začínalo s panskou robotou, kastelán

²⁹ Expozície Oravského hradu [cit. 2011-09-26]. Dostupné na internete: <http://www.oravamuzeum.sk>.

³⁰ ŠA BY, f. I – TN, Kor. I, inv. č. 119, šk. 3.

³¹ Ako napr. provizorovi Oravského panstva a pokladníkovi.

³² O zbierke zbraní Oravského múzea pojednáva bližšie štúdia: NOSÁL, Milan. – ŠLAUKA, Ľubomír. O zbierke militárií Oravského múzea a o štyroch predmetoch z tejto zbierky. In *Zborník Oravského múzea* 1996, roč. 13, s. 25-36.

³³ MOL, f. P 586 Reviczky család (1351) 1530 – 1918, fasc. 19.

³⁴ ŠA BY, f. OK, inv. č. 291, fasc. 105, č. 2.

³⁵ ŠA BY, f. Oravská župa I (1393) 1584 – 1849, inv. č. 1205, fasc. 1, šk. 547, č. 5.

skontroloval všetkých väzňov, či sú schopní vykonávať potrebné práce. V prípade choroby väzňa kastelán upovedomil panstvo a následne bola chorému poskytnutá liečba. Dôležitou súčasťou tejto rannej prehliadky väzňov bola aj kontrola pút. Až po takejto rannej revízii boli trestanci odovzdaní konkrétnym drábam, ktorých úlohou bolo počas dňa stráženie väzňov pri práci. Večer, po návrate a kontrole podobnej tej, ktorá prebiehala aj ráno, boli odvedení späť do väzenia. Tu ich počas noci strážili a pravidelne kontrolovali ďalší drábi. Hradné väzenie sa otváralo v lete ráno o piatej hodine a v zime o siedmej hodine. Počas leta sa večer zatváralo o siedmej a v zime o piatej hodine.³⁶

Okrem evidencie väzňov kastelán zabezpečoval aj vydávanie stravy väzňom. Každý deň preberal kastelán od pekára chlieb, ktorý bol určený trestancom. Zároveň musel kastelán skontrolovať, či je tento chlieb dôkladne upečený, pripravený z kvalitného zbožia a či má predpísanú hmotnosť. Ak by zistil pochybenia, pekár sa nevyhol trestu.

V súvislosti s väzňami, ktorí si odpykávali trest vo väzení na Oravskom hrade, platil ešte aj v priebehu 18. storočia jeden starobylý zvyk. Ak sa totiž do väzenia dostal človek, ktorý nebol poddaným Oravského panstva, toho po privedení na hrad mohli kasteláni a drábi prehladať a ak u neho našli peniaze, mohli si ich nechať. To však neplatilo v prípade, že bol väzňom poddaný Oravského panstva. Keďže majitelia panstva nechceli, aby bol ich poddaný, ktorý bol odsúdený, takýmto spôsobom potrestaný dvojnásobne – aj väzením, aj odňatím peňazí – prísne nariadili kastelánom a drábam, aby takémuto poddanému v žiadnom prípade nesiahali na jeho peniaze. Panstvo argumentovalo tým, že kasteláni, rovnako ako aj drábi dostávali za svoje služby plat, preto si mohli takýmto spôsobom finančne prílepiť len u väzňov, ktorí neprislúchali k územiu Oravského panstva.³⁷

Drábi dostávali plat, ako to už bolo spomenuté, každý mesiac. V roku 1628 napr. na jedného drába pripadal mesačný plat vo výške 2 zl. 25 d.³⁸ Kastelán dostal v tomto roku ročný plat v hodnote 60 zl. a rovnako ako v prípade kapitána hradu mu bola táto suma vyplatená v štvrtročných termínoch. Podkastelán dostával ročne za svoju prácu o niečo menej peňazí, v roku 1628 to bolo 50 zl. Treba však podotknúť, že výška vyplácaných peňazí nebola v priebehu storočí rovnaká. Každý rok sa vypracovávali osobitné súpisy, podľa ktorých boli odmeňovaní úradníci a služobníci podieľajúci sa na správe Oravského panstva. Kastelán a podkastelán dostávali okrem peňazí aj naturálie. V prípade kastelána išlo o 4 lukná pšenice, 2 lukná pšenice pre jeho paholka, 16 okovov piva, 24 lukien ovsu, 6 oviec, 1 vykrmené prasa, 75 funtov bryndze, 12 kusov stredného masla, 2 korce krúp, 1 korec hrachu, 6 okovov kapusty, soľ v hodnote 1 zl. Podkastelán dostal ako naturálie za svoju službu 4 lukná pšenice, 3 lukná pšenice pre jeho paholka, 12 okovov piva, 12 lukien ovsu, 4 ovce, 1 vykrmené prasa, 50 funtov bryndze, 6 kusov stredného masla, 1 korec krúp, 1 korec hrachu, 3 okovy kapusty, soľ v hodnote 1 zl.³⁹

³⁶ ŠA BY, f. OK, inv. č. 386, fasc. 191.

³⁷ ŠA BY, f. OK, inv. č. 153, fasc. 70, no. 1.

³⁸ MOL, f. Az Eszterházy család Hercegi ágának levéltára, Repositoryum 29, fasc. L, č. 189.

³⁹ ŠA BY, f. OK, inv. č. 153, fasc. 70, no. 1.

K. ČERVEŇOVÁ: BURGKAPITÄN, KASTELLANEN, SCHERGEN UND IHRE BETEILIGUNG AN DER VERTEIDIGUNG DER BURG ORAVA IM 17. – 18. JAHRHUNDERT

Die älteste schriftliche Erwähnung, die von der Existenz der Burg von Orava zeugt, stammt aus dem Jahre 1267. In den darauf folgenden Jahrhunderten war die Geschichte der Burg durch mehrere prägende Ereignisse gekennzeichnet. Zu den bedeutendsten zählt das Jahr 1607, als Graf Georg von Thurzo und seine Nachfahren zu erblichen Eigentümern der Burg Orava und der dazugehörenden Herrschaft ernannt wurden; außerdem wurde an Thurzo und seine Nachfolger aus dem Thurzo-Geschlecht das Amt des Obergespans des Komitats Orava übertragen. Die Burg Orava wurde zum Zentrum der Verwaltung der Orava-Herrschaft. Die Beamten und die Dienerschaft hatten hier ihren Sitz, die für den alltäglichen Lauf der Herrschaft sorgten. Zum Personal gehörte auch der Kapitän der Burg von Orava, Kastellanen und die ihnen untergeordnete Burgbesatzung, gebildet von den Schergen. In den Aufgabenbereich der Beamten und der Dienerschaft fielen hauptsächlich die Sicherstellung der Abwehr der Burg und die hiermit verbundenen Aufgaben. Das Hauptaugenmerk der vorliegenden Studie richtet sich gerade auf diesen Aspekt.

Der Kapitän (*capitaneus arcis*) war rangmäßig der höchste Beamte an der Burg. Im Allgemeinen galt die Regel, dass ohne sein Wissen niemand die Burg verlassen durfte, und genauso umgekehrt – ohne sein Einverständnis war jedem der Zutritt auf die Burg verweigert. Er verfügte über alle Schlüssel zu den Eintrittstoren zur Burg. Außerdem erfüllte er eine weitere wichtige Aufgabe, die für die Gewährleistung der Abwehrbereitschaft der Burg von immenser Bedeutung war – nämlich die Besorgung von Waffen. Schon zu Beginn des 17. Jahrhunderts galt die Burg Orava als eine gut bewaffnete Burg, wie man es dem Waffeninventar von 1607 entnehmen kann. In diesem Zusammenhang muss man erwähnen, dass die Burg im Laufe der 1. Hälfte des 17. Jahrhunderts auch über eigene Waffenschmiede verfügte, die Schießpulver für die Bedürfnisse der Burg hergestellt haben. Den rangmäßig zweitwichtigsten Platz im Rahmen der Hierarchie des Burgpersonals belegten die Kastellane. Die Burg Orava hatte zwei Kastellane (*castellanus* und *vicecastellanus*), die in den zeitgenössischen Quellen als Kastellan und Vize-Kastellan, bzw. als der erste und der zweite Kastellan bezeichnet wurden. Zu ihren alltäglichen Dienstpflichten gehörte die Wache an den Burgtoren, an der auch die ihnen untergeordneten Schergen eingesetzt waren. Die Kastellane waren ebenfalls für die Aufnahme der Schergen in den Dienst zuständig, sie sorgten auch für sie auch aus der geistlichen Hinsicht (regelmäßige Teilnahme an den Gottesdiensten usw.), und teilten ihnen die Arbeit an der Burg zu. Der Kastellan verwaltete auch das Burggefängnis (Evidenz der Gefangenen, Verteilung von Verpflegung für die Gefangenen, Bewahrung und der Gefängnisschlüssel usw.) Die Burgbesatzung bestand aus Schergen. Im 17. – 18. Jahrhundert ihre Zahl bewegte sich zwischen 24 und 28 Mann. Sie hielten ununterbrochen Wache auf der Burg auf Positionen, die vorhinein bestimmt worden sind (im vorderen Teil der Burg, in der mittleren Burg, am zweiten Tor und am ersten Eingangstor zur Burg).

Die Sicherstellung der Verteidigung von Burg Orava gehörte zum alltäglichen Arbeitsbereich des Burgkapitäns, der Kastellane und der Schergen. Zu dieser wichtigen Aufgabe wurden sie mittels Anordnungen (Weisungen) beauftragt, die von den Eigentümern der Herrschaft erlassen wurden. Ähnliche Weisungen haben sich auch in den Archivfonds anderer Adelsfamilien und Herrschaften aus dem Gebiet der heutigen Slowakei erhalten. Der vorliegende Beitrag weist auf die Aussagekraft dieser Weisungen aus dem Gesichtspunkt der Militärgeschichte hin.